

УДК 355.23: 37.035.7

МОТИВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ З ОВОЛОДІННЯ УНІВЕРСАЛЬНИМИ КОМПЕТЕНЦІЯМИ

Криворучко Ірина Яківна,
м.Хмельницький

У статті автор розглядає основні педагогічні умови, підходи та принципи формування універсальних компетенцій курсантів, розкрито основні шляхи цілеспрямованого спеціального формування мотиваційного компонента універсальних компетенцій.

Ключові слова: педагогічні умови, підходи, принципи формування універсальних компетенцій, мотиваційний компонент.

Вступ. У наш час в системі вищої школи суттєво зросла увага до проблем універсальних компетенцій. Універсальні компетенції мають надпрофесійний характер і необхідні в будь-якій сфері діяльності. Сьогодні будь-яка освітня установа не може сформувати рівень компетентності, достатній для ефективного вирішення проблем у всіх сферах діяльності й у всіх конкретних ситуаціях, тим більше в умовах, коли виникають і нові сфери діяльності, і нові ситуації. Мета професійної школи – формування універсальних компетенцій. У цьому випадку універсальними компетенціями можна означити здатність курсантів самостійно діяти в ситуації невизначеності при вирішенні важливих проблем професійної діяльності. Універсальні компетенції – загальна здатність фахівця мобілізувати в професійній діяльності свої знання, уміння, а також узагальнені способи виконання дій. З огляду на це метою статті є визначення основних педагогічних умов щодо формування універсальних компетенцій у майбутніх офіцерів-прикордонників.

Результати дослідження. Для формування універсальних компетенцій у курсантів, зокрема ціннісно-значеннєвої, загальнокультурної, навчально-пізнавальної, комунікативної, дослідницької, компетенції творчої діяльності та самоосвіти, при викладанні дисциплін «Філософія», «Соціологія», «Політологія», «Культурологія» й «Етика та естетика» було визначено основні педагогічні умови. Сформувати універсальні компетенції можна, якщо, як зазначає Г. Цукерман, «створити умови та надати засоби (інструменти)» [8, с. 28]. В. Риндак педагогічними називає такі умови, що їх свідомо створюють в навчальному процесі та які забезпечують найбільш ефективне формування та перебіг необхідного процесу [5, с. 120].

Формування універсальних компетенцій у майбутніх офіцерів-прикордонників можна визначити як процес цілеспрямованого й систематичного впливу на курсантів, метою якого є становлення такої особистості, яка має розвинені ціннісно-значеннєву, загальнокультурну, навчально-пізнавальну, комунікативну, дослідницьку компетенції, компетенцію творчої діяльності та самоосвіти. При цьому педагогічні умови формування універсальних компетенцій курсантів слід трактувати як сукупність дій, спрямованих на поетапне та ефективне набуття курсантами знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що складають ці компетенції.

Різні дослідники визначають неоднакові педагогічні умови щодо формування тих чи інших компетенцій. На думку С. Москєєвої, І. Решетової та А. Упшинської, специфіка педагогічних

цілей з розвитку універсальних компетенцій полягає в тому, що вони формуються не у вигляді дій викладача, а з огляду на результати діяльності курсантів, ефект їх розвитку в процесі засвоєння певного соціального досвіду [3, с. 44–45].

Н. Бібік, О. Пометун, О. Овчарук серед умов формування й розвитку навчально-пізнавальної компетенції називають: 1) організацію самостійної пізнавальної діяльності, вибудовування її в повному циклі (цілепокладання, планування, аналіз, рефлексія, самооцінка); 2) застосування методів активного, проектного, дослідницького, проблемного, інтерактивного, евристичного навчання, методів розвитку критичного мислення тощо з урахуванням вікових і психологічних особливостей особистості; 3) створення позитивного психологічного клімату; 4) встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем і суб'єктами навчання, заснованих на рівності позицій партнерів по спілкуванню, що сприяє їх самореалізації і саморозвитку; 5) актуалізація і включення до змісту занять суб'єктного досвіду учнів [5].

Для визначення основних педагогічних умов формування універсальних компетенцій курсантів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін насамперед було враховано основні сучасні підходи до визначення цілей, змісту й методики навчання. Підхід – це домінуюча стратегія освіти й виховання, що діє в конкретній історичній період і відповідає потребам особистості й суспільства, меті виховання й освіти, у тому числі меті навчання.

Системотвірним чинником підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників та формування універсальних компетенцій є гуманістичний підхід (Ш. Амонашвілі, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський та ін.). Він передбачає увагу до особистості курсанта, до розкриття ним свого творчого потенціалу. Цей підхід визначає необхідність створення умов, спрямованих на розкриття й розвиток духовних і пізнавальних здатностей курсантів на основі засвоєння ними основних соціальних та освітніх цінностей, що є найважливішим компонентом універсальних компетенцій.

Н. Бібік, О. Пометун, О. Овчарук вказують на важливе значення при цьому компетентнісного підходу. Вчені трактують компетентнісний підхід як єдину систему визначення мети, відбору змісту, організаційного й технологічного забезпечення процесу підготовки спеціаліста на основі виділення спеціальних, загальних і головних компетенцій, що гарантують високий рівень і результативність професійної діяльності [1, с. 103]. Змістом освіти за компетентнісного підходу є розвиток у суб'єктів навчання здатності до самостійного вирішення проблем у різних сферах і видах діяльності. Зміст освіти у такому випадку є дидактично адаптованим соціальним досвідом вирішення пізнавальних, світоглядних, моральних, політичних та інших проблем. Цей підхід дозволяє об'єднати інтелектуальну й діяльну складову освіти, тому що він пов'язує у відповідній конкретній сфері діяльності знання, уміння, навички й практичний досвід, інтегруючи їх у систему якостей окремої особистос-

ті, що виражається в її компетентності в цій діяльності. Важливим для цього учені називають створення умов для формування в курсантів досвіду самостійного вирішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем [2].

Окрім компетентнісного, для формування універсальних компетенцій у курсантів має значення особистісно-орієнтований підхід (І. Бех, Є. Бондаревська, О. Пехота, І. Якиманська та ін.). Основне завдання особистісно-орієнтованого навчання – розвиток особистості: людина повинна вміти вибирати життєві змісти й принципи, приймати осмислені рішення, відповідати за свої дії й учинки, бути самостійною, внутрішньо вільною, ініціативною й творчою, володіти собою та ін.

Формування універсальних компетенцій вимагає також застосування аксіологічного підходу (І. Ісаєв, З. Равкін, В. Сластьонін та ін.). Аксіологічний підхід визначає завдання навчального процесу не тільки з позиції розкриття потенціалу особистості курсанта й розвитку його здібностей, але й прилучення його до загальнолюдських цінностей. Цінності в цьому випадку виступають як мета освіти і одночасно вони є засобами для оволодіння ціннісно-значеннєвою компетенцією.

З урахуванням того, що універсальні компетенції як системи, що складаються із трьох основних компонентів (мотиваційного, когнітивного й діяльнісного), необхідно зазначити, що вони також є елементом більш складної системи особистісних властивостей курсанта. Через це для формування універсальних компетенцій важливо брати до уваги також системний підхід (І. Блауберг, Н. Кузьміна, В. Садовський, Е. Юдін та ін.). Цей підхід досліджує об'єкт в цілісності та розвитку, враховує взаємозв'язок розглянутої системи з більшими системами, пов'язаними з нею спільною метою. Системний підхід визначає необхідність розробки методики формування універсальних компетенцій з урахуванням взаємозв'язку й взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів та умов педагогічного процесу. Він передбачає узгодження загальної мети й стратегії теоретичної і практичної діяльності викладачів та курсантів. Метою цього підходу є оптимізація системи, що означає якнайбільшу корисність [1, с. 101].

Побудова всього процесу оволодіння універсальними компетенціями від визначення мети до результату вимагає також застосування діяльнісного підходу (Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Г. Щедровицький та ін.). Метою освіти з погляду діяльнісного підходу є розвиток курсанта через вирішення ним різних завдань. Результатом освіти виступає досвід вирішення таких завдань на основі формування універсальних навчальних дій, що забезпечують не тільки успішне засвоєння знань, умінь і навичок, але й формування картини світу й універсальних компетенцій.

На основі зазначених концептуальних ідей можна виділити такі принципи, на основі яких слід будувати роботу з формування універсальних компетенцій курсантів при вивченні ними дисциплін «Філософія», «Соціологія», «Політологія», «Культурологія» й «Етика та естетика»:

- принцип спрямованості освіти на особистісний розвиток курсантів;
- принцип активності навчання – означає, що освітній процес потрібно будувати так, щоб курсанти були суб'єктами навчальної діяльності;
- принцип орієнтації на єдність і взаємозв'язок видів та компонентів універсальних компетенцій, що обумовлює необхідність одночасного формування всіх їхніх компонентів;
- принцип мінімізації репродуктивних форм навчання;
- принцип проблемності навчання;
- принцип опори на самостійну навчально-пізнавальну діяльність курсантів;
- принцип оптимального поєднання індивідуальних і групових форм роботи в першу чергу завдяки спільній діяльності;
- принцип оптимального поєднання зовнішнього контролю та оцінки з самоконтролем і самооцінкою [1, с. 102].

Зазначені загальні підходи і принципи визначають основні напрямки роботи з формування універсальних компетенцій у

курсантів. Численні психологічні й дидактичні дослідження, зокрема праці Н. Бібік, О. Глузмана, О. Овчарук, О. Пометун, свідчать, що компетенція розвивається за умови цілеспрямованого спеціального формування її мотиваційного компонента. Мотивації є тими внутрішніми силами людини, які спонукають її до діяльності. Це система спонукань, які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість [7, с. 212]. Мотивація – це своєрідний психологічний механізм, за допомогою якого формується ставлення людини до праці, до людей, до пізнання.

Як зазначають Л. Подоляк і В. Юрченко, мотиви навчання є не тільки передумовою успішного професійного навчання курсанта, вони є також його наслідком. Мотиви формуються в діяльності, а організовує цю діяльність викладач, ставлення ж курсантів до цієї діяльності формуються в ній самій [6, с. 160]. Л. Подоляк і В. Юрченко вважають, що для цього потрібно формувати і підтримувати прагнення курсантів виявити і ствердити себе через навчальну діяльність. Із цією метою слід:

- збагачувати зміст навчального матеріалу особистісно орієнтованим матеріалом;
- ознайомлювати з майбутньою професійною діяльністю та її суспільною значущістю, з вимогами, які вона висуває до знань, умінь і якостей фахівця;
- створювати уявлення про майбутнє життя в соціумі, допомогти усвідомити ближні (безпосередні) і кінцеві (перспективні) цілі навчання;
- скласти позитивний «Образ-Я», адекватний особистісній самооцінці курсанта;
- формувати ціннісні орієнтації, що пов'язані з майбутнім життям в суспільстві;
- формувати прагнення до саморозвитку і самовдосконалення; виробляти у курсантів потреби і вміння самостійно працювати з літературою, навчатися самостійно;
- забезпечувати умови для самопізнання, самовиховання, стимулювати прагнення до самовдосконалення;
- підтримувати допитливість й «пізнавальний» психологічний клімат в курсантській групі.
- виховувати відповідальне ставлення до навчання [6, с. 164].

Ми звертали увагу на те, щоб навчальна діяльність курсантів набувала для них життєвого сенсу. Це відбувається тоді, коли вони розуміють цінність навчальної діяльності. Тоді така діяльність цілком поглинає курсантів, вони одержують задоволення від самої діяльності. З огляду на це ми слідували, щоб на всіх заняттях з дисциплін «Філософія», «Соціологія», «Політологія», «Культурологія» й «Етика та естетика» курсанти усвідомлювали свій ціннісний життєвий простір і бачили його зв'язок з обраною професією та своїм майбутнім як членів суспільства [6, с. 163]. Ми враховували, що навчання набуває для курсантів життєвого сенсу, якщо приносить задоволення, переживання успіху, усвідомлення свого особистісного зростання. З огляду на це самооцінку курсантів ми намагалися підвищувати завдяки успіху, а не зниженням рівня домагань.

Для забезпечення мотиваційної спрямованості навчання таким навчальним дисциплінам, як «Філософія», «Соціологія», «Політологія», «Культурологія» і «Етика та естетика» ми намагалися:

- будувати діяльність кожного курсанта на основі інтерактивності, тобто таким чином, щоб педагог мав можливість систематично протягом кожного заняття відслідковувати, коректувати, контролювати й оцінювати діяльність курсантів;
- забезпечувати зворотний зв'язок щодо виконання курсантами самостійної роботи як при індивідуальній роботі, так і при роботі в групах й контакті з викладачем;
- урізноманітнювати види самостійної діяльності курсантів на заняттях і для самостійної роботи на самопідготовці (індивідуальна, парна, групова, участь у конференціях та ін.);
- використовувати ціннісно-спрямовані ситуації: у цьому випадку уміння викладача використовувати ситуації й факти з життя, створити сприятливий мікроклімат на заняттях поживляло процес навчання, викликало інтерес до навчальних дисциплін.

Окрім цього було враховано, що формування універсальних компетенцій і розвиток особистості курсанта, як зазначають Е. Зеєр, І. Зимня, О. Локшина, вимагає створення умов для співробітництва суб'єктів педагогічного прогресу, головним чином викладачів і курсантів. Воно передбачає вибудовування взаємодії викладачів і курсантів на основі відмови від авторитарного стилю спілкування, взаємоповаги, суб'єкт-суб'єктних відносин, розуміння ролі викладача як старшого товариша, що спрямовує й допомагає курсанту в його саморозвитку. У результаті формується атмосфера співробітництва, співтворчості, довіри, взаєморозуміння, що виступає додатковим мотивом до навчально-пізнавальної діяльності. Подібна атмосфера виховує колективістські почуття, толерантність, створює ситуацію успіху й сприяє виникненню й розвитку бажання просуватися вперед, формує здатність і готовність особистості до самоактуалізації на базі оволодіння універсальними компетенціями.

Висновок. Таким чином, педагогічні умови формування універсальних компетенцій у майбутніх офіцерів-прикордонників – це сукупність дій, що спрямовані на поетапне та ефективне набуття курсантами знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які складають ці компетенції. Для формування універсальних компетенцій важливе значення має гуманістичний підхід, компетентнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний, діяльнісний та системний та відповідні принципи. З урахуванням того, що універсальні компетенції розвиваються за умови цілеспрямованого спеціального формування мотиваційного компонента, визначено, що потрібно формувати і підтримувати прагнення курсантів виявити і ствердити себе через навчальну діяльність, використовувати різні способи підтримки позитивної мотивації курсантів, стимулювати їхні інтелектуальні почуття, на заняттях створювати атмосферу співробітництва, співтворчості, довіри та взаєморозуміння.

Література та джерела

1. Губа А.В. Концептуальні підходи до формування управлінської культури / А.В.Губа // Педагогіка і психологія. – 2008. – №2(59). – С.100–109.
2. Иванов Д.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: Учебно-методическое пособие / Д.А.Иванов, К.Г.Митрофанов, О.В.Соколова – М.: АПК и ПРО, 2003. – 101 с.
3. Можеєва С.Г. Проблемы внедрения компетентностного подхода / С.Г.Можеєва, И.Г.Решетова, А.Е.Упшинская // Инновации в образовании. – 2011. – №4. – С.41-49
4. Образование. Наука. Творчество. Теория и опыт взаимодействия. Монография. Научная школа В.Г.Рындак / Под общ. ред. В.Г.Рындак. – Екатеринбург: Ур. отделение РАО, 2002. – 394 с.
5. Овчарук О. В. Развитие компетентностного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти / О.В.Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та український перспективи: кол. моногр. – К., 2006. – С.6-16
6. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи : підручник / Л.Г.Подоляк, В.І.Юрченко. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
7. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О.М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
8. Цукерман Г.А. Система Эльконина-Давыдова как ресурс повышения компетентности российских школьников // Перемены. – М., 2005. – № 6. – С. 24–37.

В статье автор рассматривает основные педагогические условия, подходы и принципы формирования универсальных компетенций курсантов, раскрыты основные пути целенаправленного специального формирования мотивационного компонента универсальных компетенций.

Ключевые слова: педагогические условия, подходы, принципы формирования универсальных компетенций, мотивационный компонент.

The author of the article has considered main pedagogic conditions, approaches and principles of formation of universal competencies of cadets; has disclosed main ways of aim-directed special formation of motivational component of universal competencies.

Key words: pedagogic conditions, approaches, principles of formation of universal competencies, motivational component.